

ELMÉLET–MÓDSZERTAN

DR. TÓTH JÓZSEF

Egy lezár(hat)atlan vita zárásaként

Általános megjegyzések

A Területi Statisztika szerkesztősége a városokról és a várossá nyilvánítás hazai gyakorlatáról vitaindító írás publikálására kért fel. Az általam is fontosnak és aktuálisnak tartott problémakörben egy vita érdekesnek és eredményeit tekintve is értékesnek ígérkezett, így a kezdeményezés nem volt ellenemre: meditatív vitairatom a folyóirat 2008. évi májusi számában megjelent.

A Területi Statisztika következő számaiban 11 szerző tíz írásban fejtette ki a felvetett problémákkal kapcsolatos, illetve az azokkal – esetenként lazán – összefüggő kérdéseket érintő véleményét. A városvita együttes anyaga 72 nyomtatott oldalt tett ki, és tematikáját tekintve egyrészt rendkívül változatos volt, másrészt pedig sok esetben mintegy „párhuzamos” véleményeket tükrözött, vagyis szerzőik nem egymás álláspontját bírálták, hanem a sajátjukat körvonalazták – mint ahogy az a tudományos vitafórumokon nem ritkaság. Amikor a közelmúltban a folyóirat szerkesztőségétől a vita lezárására való felkérést megkaptam, és szembesültem a feladattal, meg is rettentem: a lecke nem tűnik egyszerűnek. Annak nyilvános rögzítésével, hogy a jövőben csak drasztikus fenyegetések hatására vállalom vitaindítót, nekiveselkedem az összegzésnek: így sportszerű.

A szerkesztőségtől megkaptam a hozzászólások egybegyűjtött anyagát. Az írásokat újraolvasva az a benyomásom, hogy a kérdéskörrel így, együttesen adnak teljes képet. Vannak ugyan vitapontok, de ezek is változnak, eltérő hangsúlyt kapnak, más-más magyarázatot nyernek. A vita anyagában alig van ismétlés, inkább a témakör különböző oldalakról való elemzése dominál. Az együttes újraolvasás nyomán egyre erősödött bennem az a meggyőződés, hogy az „előzmények” bővítésével, célszerű szerkesztéssel és némi kiegészítéssel az anyag olyan szakkönyvvé formálható, mely viszonylag széles körben tartana igényt érdeklődésre. A kiegészítés néhány szakterületet (közigazgatási jog, urbanisztika, terület- és településfejlesztés, építészet stb.) érinthetne, és néhány korábbi publikáción túl a szombathelyi IV. Településföldrajzi Konferencia időközben megjelent kötete (Csapó – Kocsis 2008) számos írására épülhetne.

A vitában részt vevők írásai – némi egyszerűsítéssel, hiszen az egyes tanulmányok tematikája összetett volt – néhány típusba sorolhatók. Az elméleti megközelítés dominanciáját érzékelem három írásban (Kulcsár J. 2008, Németh 2009, Pirisi 2009), a várossá nyilvánítás társadalmi, jogi aspektusát elemzi további három hozzászólás (Csapó – Kocsis 2008, Dövényi 2009, Pirisi – Trócsányi 2009), agglomerációs oldalról közelít egy tanulmány (Kőszegfalvi 2008), egy-egy típust mutat be két írás (Mezőhegyest, Zsótér 2008, Kozármislenyt, Szabényi – Nagyvárad 2009), míg egy összegzés (Kocsis 2008) széles körű európai kitekintést ad.

Eltérő mértékben ugyan, de minden írásban jelen van a szellemesség, a humor, az irónia, és a témakör jellegéből következően szükségszerű a politikum is. Ez a sajátosság kedvteremtő és biztató a hasonló jövőbeli viták tekintetében is.

Végül: bár hitem szerint a vitát lezárni nem lehet, néhány összegző megállapítást megfogalmazni mindenképpen indokolt – esetleg éppen további gondolatébresztő reménnyel.

A vita néhány kardinális kérdéséről

A szabályozás rendje és gyakorlata

A vita során többen utaltak a várossá nyilvánítás más államokban kialakult módozataira és a korábbi időszakok hazai rendjére is. Nyilvánvaló, hogy valamilyen új gyakorlatot ki kellene alakítanunk, hiszen a rendszerváltozás óta „született” jogi értelemben vett városállományunk csaknem fele (közel egymillió lakossal) és a városok száma túlhaladta a háromezretet: a sokaság elemszáma a 2009-ben várható további emelkedés előtt 306.

Nem korlátozásról van szó, hanem egységes szabályozásról, vagy legalább a szabályozás egységes elveiről. Ezek kialakítása sokoldalú szakmai konszenzust igényel, amelynek alapja egy, az 1990-es évek első felében elvégzethez hasonló átfogó vizsgálat (Tóth – Trócsányi 1996) lehetne, amelyet jogi rendezés követne.

A formális és a funkcionális városfogalom

Legtöbben ezt a dichotómiát elemezték a vita során, viszonylag közismert érvekkel. A legteljesebb áttekintést adó tanulmányból (Pirisi 2009) is nyilvánvaló (de több másikban is találunk figyelembe veendő elemeket), hogy a város sok diszciplínában használatos kategória, melyet kisebb vagy nagyobb mértékben eltérő tartalommal ruháznak fel. A város komplex jellegéből, a megközelítés sokoldalúságából is következően egyik tudományág sem vindikálhatja magának a jogot, hogy az ő definíciója legyen az egyedül mérvadó. Igaz ez a komplex szemléletre, a tér- és időbeli differenciálódás figyelembevételére leginkább nyitott szemléletű település-, illetve városföldrajzra is. Szakmánk „tisztá”, funkcionális szemléletű városdefiníciójától el kell mozdulnunk egy más diszciplína sajátos szempontjait is tartalmazó, általánosabban elfogadható városfogalom felé. Ennek az útja is egy széles körű vizsgálati anyag multidiszciplináris vitáján kialakítható konszenzus lehet.

Az agglomerációk városai

Az urbanizáció folyamata egy sodró erejű, a társadalom, a gazdaság, az infrastruktúra és a természeti környezet egészét átfogó processzus, amely területi koncentrációval jár, és amelynek jellegzetes szakaszai lehetnek. Ezek napjainkban legkoncentráltabban az agglomerációkban jelentkeznek. A részletek elhagyásával is egyértelmű, hogy a szuburbanizáció is itt érvényesül a leginkább. A rurális terekről való beköltözés mellett egyre erőteljesebb a központi urbánus terekből való kiköltözés, amely az agglomerációs zóna gyors népességnövekedésével, funkcionális átalakulásával jár együtt. Itt formálódnak azok az egyre népesebb és lakóik számára egyre városiasabb életkörülményeket biztosító települések, melyek várossá nyilvánítása elkerülhetetlen. Az e kategóriába sorolható

számos Budapest környéki település mellett megjelentek e típus képviselői a vidéki nagyvárosok szomszédságában is (Miskolc: Felsőzsolca, Nyékládháza; Debrecen: Hajdúsámson; Szeged: Sándorfalva; Pécs: Kozármisleny). Városi funkcióik sajátosak és a típuson belül is eltérőek.

Községek – nagyközségek – városok

A várossá nyilvánítások jogi oldalának neuralgikus pontja (mint ez a vita során is kiderült) a nagyközségek helyzete. Ma sokkal könnyebb községet létrehozni, mint községből nagyközséget alakítani. Miután város csak nagyközségből hozható létre, és a városodás üteme gyors, egyre kevesebb a nagyközség, és területi elhelyezkedésük is torzul. (Nógrádban nincs is nagyközség!) Így a fennálló rend konzerválódásával egyre inkább a nagyközségek szabják meg a várossá nyilvánítás lehetőségeit, aminek következtében a nagy lélekszámú településekkel, így sok nagyközséggel rendelkező leginkább rurális jellegű régióink (az Alföld) hovatovább a legvárosodottabb része lesz hazánknak. Az abszurdításokhoz vezető helyzetet – ugyancsak kutatási anyagra épülő viták nyomán – normalizálni kell. Több megoldás lehetséges, mint erre az összegzett írások is utalnak, konkrét javaslatokat téve.

A városi cím differenciálása

A városok „rangja” mindig és mindenütt differenciált volt, ma is az, bár meglehetősen esetlegesen és következtelenül. Alapvetően két szempont kínálkozik a különbségtételre: a nagyság (lélekszám) és a funkcionális hierarchiában elfoglalt hely. Az elsöre vitaindítómban magam is javaslatot tettem (több pro és kontra véleményt kiváltva), míg a másodikra számos értékes kutatási eredmény gyűlt össze az elmúlt évtizedekben, így igazából csak konszenzusra és annak szentesítésére lenne szükség. Az elnevezések tartalma és hangzása egyaránt fontos, hiszen a hierarchia alján lévő városok számára sem lehetnek a megnevezések dehonesztálóak. Külön érdekességeket tartogathat a nagyság és a funkcionális hierarchia szerint kialakuló sorrend összevetése.

Összefüggés a téregységek és a városok hierarchiája között

Ahogy a tér- és településfejlődés vagy a település és a vonzáskörzet fejlődése között immanens összefüggés van, a két közegben természetes módon kialakuló hierarchiaszintek is egymást feltételező módon összefüggnek. Ezt a sokoldalú kölcsönhatást a terület- és településfejlesztés cél-, eszköz- és intézményrendszerében (éppen annak hatékonysága érdekében) tevékenységünk alapjaként kell(ene) kezelnünk, és – korántsem mellékesen – felhasználhatjuk a városok funkcionális hierarchiarendszere egyes szintjeinek meghatározására, értelmezésére és elnevezésére.

Az Európai Unióban használatos, öt területi szintet elkülönítő NUTS-rendszer (két alsó szintjét újabban LAU-1 és -2 megnevezéssel illetik) csaknem teljesen megadja a centrumként szereplő városok hierarchiáját. Erre építve a magyar városok egyes csoportjai az alábbiak lehetnek:

Főváros – Budapest

Regionális város – Miskolc, Debrecen, Szeged, Pécs, Győr, Székesfehérvár

Megyei jogú város – a mai kör a regionális városok és Érd nélkül, kiegészítve Bajával, Esztergossal, esetleg Ózddal

Kistérségi központ – a 174 kistérség előbbi kategóriákba nem sorolt központjai

Kisváros – a kistérségek nem központi szerepkörű, de városi jogú települései

Agglomerációs város – a budapesti és egyéb agglomerációk különleges helyzetű és struktúrájú városai.

Az utóbbi típus az alaplogika kiegészítéseként, de realitásként adódik, és vizsgálata, részletes elemzése éppúgy szükséges lenne, mint a többié. A sorrend itt is, mint eddig mindig: kutatás, vita, konszenzus, szentesítés.

Egy átfogó kutatás szükségességéről

Rövid vitaösszegzésem csaknem minden részkerésénél az átfogó kutatás hiányáról szoltam. Rengeteg rész kutatás folyik a szakmai műhelyekben, a publikációk tömege is óriási. Ezek azonban nem, vagy csak nagyon kis részben hasznosulnak, eredményeik gyakran ellentmondóak, kioltják egymást. Lehet – divatos is, néha kell is, rájuk is fér – szidni a mindenkori politikusokat, de döntéseikhez a mindenkori tudománytól ők is joggal igénylik az egyértelmű segítséget, világos álláspontot. Az egymásra utaltság nyilvánvaló, figyelmen kívül hagyása osztársadalmi kár, a vele való élés mindannyiunk haszna.

A gyors döntések kényszerében vergődő politika és az alapos munkára koncentráló, de lassú tudomány igazi találkozása – minden hangzatos szlogen ellenére – viszonylag ritka. Fél évszázados kutatói múltamban három esetben volt részem olyan feltáramunkában, amelynek tényleges hatása volt a döntési szférára. Mindhárom esetben a politikai szféra kérdezett, a tudományos kutatás válaszolt, a visszacsatolás pedig tényleges tettként jelentkezett. Először, még az 1960-as, 1970-es évek fordulóján a szegedi agglomerációt kutattuk Krajtkó Gyula professzor vezetésével – az eredmény az agglomeráció legbelső gyűrűje öt településének Szegedhez csatolása lett. A második ilyen helyzetet a rendszerváltozás után Balsay István, a Megyei Jogú Városok Szövetségének akkori elnöke kezdeményezte, és egy városokra épülő új közigazgatási rendszer tudományos megalapozása volt a cél. A kutatást mintegy félszáz szakember összefogásával én koordináltam, hazai és nemzetközi konferenciákat is szervezve. A szakmailag többértékes visszaigazolt eredmények a politikai kurzusváltás következtében nem mehettek át a gyakorlatba, de máig aktuálisak: a közigazgatási reform ügyében a politikai szférának előbb-utóbb lépnie kell, és az akkori kutatási eredmények újra aktuálisak lesznek. A harmadik megbízást az 1990-es évek közepén a Belügyminisztérium adta. A kutatási feladat a városi hiányos térségek feltárása és a városi nyilvánításokra való javaslattevés volt. Az azóta bekövetkezett fejlemények összhangban vannak akkori javaslatainkkal.

Igazából nem kellene más, mint a politikai szféra kezdeményezése egy újabb átfogó kutatásra, amely cél-jellegű lenne, vitája konszenzusra vezetne, és ezt az egyetértést a politikai szféra saját eszközeivel szentesítené. A kutatás koncepcióját egy csapat kidolgozná, egyeztetné, az érintett diszciplínák képviselőire javaslatot tenne. A kutatásnak ki kellene terjednie minden olyan kérdésre, melyet a gyakorlat a terület- és településfejlesztés városokat érintő aspektusaiban felvet, ideértve különösen az alsó kezdeményezés feltételrendszerét, a jogi kereteket, a nagyközségek ügyét, a városok nomenklatúráját, a szakmák közötti konszenzust. Összegző vizsgálatnak kellene feltárnia a frissen városi

nyilvánított városok „utóéletének” tanulságait, választ keresve arra is, hogy a várossá nyilvánítás mennyiben volt a korábban megtett út elismerése, és mennyiben nyitott meg új lehetőségeket. Abból kiindulva, hogy az utóbbi évtized városi pályázatainak négyötöde geográfusok irányításával készült, nem lehet meglepő, ha egy ilyen kutatásban a geográfia szintetizáló, komplex szemléletmódjának érvényesülését fontosnak tartjuk. A kutatás – vita – konszenzus – szentesítés folyamatának végén pedig a geográfus (az évek óta folyó képzésünk „terméke”) más országokhoz hasonlóan kapjon végre egyértelmű jogositványt a fejlesztési tervek egyes fejezeteinek jegyzésére, segítő őt a munkaerőpiacon, és segítve településügyünk szakszerűbb fejlődését.

Szívesen vennék részt egy ilyen kutatás megszervezésében.

IRODALOM

- Bánlaky Pál – Bokor Béla – Tóth József* (1999): A terület- és településfejlesztés társadalmi összefüggésrendszere. JPTE, Pécs
- Becsei József* (1983): Békéscsaba, Békés, Gyula és tanyavilágának településmorfológiája. Akadémiai K. Bp.
- Beluszky Pál* (1999): Magyarország településföldrajza. Dialóg–Campus Kiadó, Budapest–Pécs
- Beluszky Pál – Győri Róbert* (2006): Ez a falu város! (Avagy a városi rang adományozásának gyakorlata és következményei 1990 után.) Tér és Társadalom, 2.
- Beluszky Pál – Győri Róbert* (2008): Legyen rangja város! In: Csapó Tamás – Kocsis Zsolt (szerk.): Nagyközségek és kisvárosok a térben. Szombathely
- Beluszky Pál* (2008): Maradékok boltja. In: Tér és Társadalom, 1.
- Blahó János – Tóth József* (szerk.) (2006): Tanulmányok Mendől Tibor születésének 100. évfordulójára. Orosháza–Pécs
- Bulla Béla – Mendől Tibor* (1947): A Kárpát-medence földrajza. Egyetemi Nyomda, Budapest
- Csapó Olga* (2008): Óriszentpéter, a Dunántúl legkisebb városa. In: Csapó Tamás – Kocsis Zsolt (szerk.): Nagyközségek és kisvárosok a térben. Szombathely
- Csapó Tamás* (2008): Kisvárosaink településmorfológiája. In: Csapó Tamás – Kocsis Zsolt (szerk.): Nagyközségek és kisvárosok a térben. Szombathely
- Csapó Tamás – Kocsis Zsolt* (1997): A várossá nyilvánítás elvi kérdései és a potenciális városok az Észak-Dunántúlon. Tér és Társadalom, 1.
- Csapó Tamás – Kocsis Zsolt – Lenner Tibor* (szerk.) (2004): A településföldrajz helyzete és főbb kutatási irányai az ezredforduló után. Szombathely
- Csapó Tamás – Kocsis Zsolt* (szerk.) (2006): Agglomerációk és szuburbanizálódás Magyarországon. Szombathely
- Csapó Tamás – Kocsis Zsolt* (szerk.) (2007): A kistelepülések helyzete és településföldrajza Magyarországon. Szombathely
- Csapó Tamás – Kocsis Zsolt* (szerk.) (2008): Nagyközségek és kisvárosok a térben. Szombathely
- Csapó Tamás – Kocsis Zsolt* (2008): A várossá válás reformja. Területi Statisztika, 5.
- Csefkó Ferenc* (2008): A városi (közösségi) önkormányzás kialakításának elvi alapjai. In: Tér és Társadalom, 1.
- Dövényi Zoltán* (2006): „Ez a falu város”. Tűnődések a hazai várossá nyilvánítások kapcsán. In: Blahó János – Tóth József (szerk.): Tanulmányok Mendől Tibor születésének 100. évfordulójára. Orosháza–Pécs
- Dövényi Zoltán* (2008): A törpevárosról. In: Csapó Tamás – Kocsis Zsolt (szerk.): Nagyközségek és kisvárosok a térben. Szombathely
- Dövényi Zoltán* (2009): „Város az, ami magát annak nevezi”. Tűnődések Tóth József tanulmánya kapcsán. Területi Statisztika, 1.
- Erdei Ferenc*: Magyar város. Athenaeum, Budapest
- Erdei Ferenc* (1971): Város és vidék. Szépirodalmi Kiadó, Budapest
- Fodor Ferenc* (1944): Magyar föld – magyar élet. Szent István Társulat, Budapest
- Gyüre Judit* (2009): „Pénzt, paripát, fegyvert” – Településfejlődés Magyarországon a várossá nyilvánítás után. Kézirat

- Kocsis Zsolt* (2008): Várossá válás Európában. *Területi Statisztika*, 6.
- Frisnyák Sándor* (1990): Magyarország történeti földrajza. Tankönyvkiadó, Budapest
- Köszegfalvi György* (2008): Agglomerálódó térségnek jól jön az új város. *Területi Statisztika*, 4.
- Kulcsár J. László* (2008): Rendhagyó gondolatok a várossá nyilvánításról a megkésett fejlődés kontextusában. *Területi Statisztika*, 5.
- Lenner Tibor* (2008): A nyugat-dunántúli kisvárosok történeti földrajza. In: Csapó Tamás – Kocsis Zsolt (szerk.): *Nagyközségek és kisvárosok a térben*. Szombathely
- Mendöl Tibor* (1944): Die Stadt im Karpatenbecken. Sonderabdruck aus der „Földrajzi Közlemények”, 1943. 1–2. Budapest
- Németh Sándor* (2009): Mintha-városból mintavárost! A magyar urbanizáció mennyiségi útja és minőségi átmenete. *Területi Statisztika*, 1.
- Pirisi Gábor – Szabó András – Trócsányi András* (2008): The Transformation of Villages into Towns. – A Quantitative Way of Hungarian Urbanisation. In: Csapó Tamás – Kocsis Zsolt (szerk.): *Nagyközségek és kisvárosok a térben*. Szombathely
- Pirisi Gábor* (2009): Város vagy nem város? Dilemmák a formális és a funkcionális városfogalom kettőssége kapcsán. *Területi Statisztika*, 2.
- Pirisi Gábor – Trócsányi András* (2009): Így készül a magyar város. *Területi Statisztika*, 2.
- Prinz Gyula* (1942): Magyarország földrajza. Renaissance Könyvkiadó, Budapest
- Szebényi Anita* (2008): Kozármisleny – egy sikeres kisváros Baranya megyében. In: Csapó Tamás – Kocsis Zsolt (szerk.): *Nagyközségek és kisvárosok a térben*. Szombathely
- Szebényi Anita – Nagyvárad László* (2009): Új város a pécsi agglomerációban – a kozármislenyi példa. *Területi Statisztika*, 2.
- Szepesi Gábor* (2007): Várossá nyilvánítások Magyarországon. In: Becsei József: *Átalakuló alföldi városok*. Szeged
- Szigeti Ernő* (1997): Urbanizáció, városálózat, várossá nyilvánítás. In: *Területi Statisztika*, 1.
- Teleki Pál* (1936): A gazdasági élet földrajzi alapjai I–II. Centrum Kiadó, Budapest
- Tóth József* (1966): Die Arbeitskräfteanziehung der Städte im südlichen Teil der Grossen Tiefebene (Süd-Alföld). *Acta Geographica* VI., Szeged
- Tóth József* (1975): Az alföldi városok szerepéről, népességföldrajzi megközelítésben. *Városépítés*, 5.
- Tóth József* (1977): Az urbanizáció népességföldrajzi vonatkozásai a Dél-Alföldön. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Tóth József* (1988): Urbanizáció az Alföldön. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Tóth József* (1996): A településrendszer. In: Perczel György (szerk.): *Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- Tóth József* (szerk.) (2001–2002): Általános társadalomföldrajz I–II. Dialóg–Campus Kiadó, Budapest–Pécs
- Tóth József* (2004): Tanulmányok a településföldrajz témaköréből. PTE, Pécs
- Tóth József* (2008): Óriásfalvak és/vagy kisvárosok – ma. In: Csapó Tamás – Kocsis Zsolt (szerk.): *Nagyközségek és kisvárosok a térben*. Szombathely
- Tóth József* (2008): Meditáció a városokról és a várossá nyilvánítás hazai gyakorlatáról. *Területi Statisztika*, 3.
- Zsilinsar, W.* (2008): A várossá nyilvánítás problematikája Ausztriában. In: Csapó Tamás – Kocsis Zsolt (szerk.): *Nagyközségek és kisvárosok a térben*. Szombathely
- Zsótér Brigitta* (2008): Változások a délkelet-alföldi Mezőhegyes életében várossá nyilvánítását követően. *Területi Statisztika*, 6.

Kulcsszavak: várossá nyilvánítás, városodás, városiasodás, városfogalom, földrajzi város, közigazgatási-jogi város, városkategóriák, nevezéktan, kisváros, nagyközség, urbanizáció, agglomeráció, városfejlesztés.

Resume

Regional Statistics Journal started a debate on the practice of granting urban status in Hungary in May 2008. In his article Prof. József Tóth summarizes the 72-page-contributions of 11 authors. He considers this dialogue valuable, and he makes a proposal for the launch of a comprehensive town research. According to the author this is the normal way of things: research – debate – concord – approval. The (temporary?) suspension of the debate was necessary, because in June new town titles will be conferred.